

ИМАМ САРАХСИ

Бишкек 2013-ж

Имам Сарахси аттуу китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан уюштурулган “**Ханафий мазхабынын улуу аалымы Имам Сарахси**” илимий-практикалык конференциясына карата даярдалды. Бул китепчеде Имам Сарахсидин өмүр таржымалы, чыгармалары жана Имам Азам жөнүндө баяндалган.

Китепти даярдагандар:

Эратов Равшан ажы
Маматов Куштарбек

Компьютердик калыпка салган жана жасаган:

Садиллаев Хамидулла

Редактор:

Бакирова Гүлмайрам

Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасынын 31.10.2013-жылы №088 уруксаты менен чыгарылды.

Баш сөз

Ырайымдуу жана мээримдүү Аллахтын ысмы менен баштаймын!

Ислам менен жашоону насип кылган улуу Аллахка шүгүр!

Адамзатка нур жолду көрсөткөн Азирети Мухаммедге (САВ) саламдар болсун!

1000 жылдан бери улуу эмгектери менен мусулмандарга нур чачкан, жарык жол көрсөткөн Ханафий мазхабынын улуу аалымы Имам Сарахсиден Аллах ыраазы болуп, аны өз ырайымына бөлөгөн болсун!

Абу Бакр бин Мухаммад бин Ахмад бин Аби Сахл Ас Сарахси ислам дини, ислам дининдеги Ханафий мазхабы жана фикх илими жөнүндөгү бир нече китептерди жазган атактуу ислам аалымы болгон. Айрым тарыхый булактардагы маалыматтар боюнча ал 1096-жылдары (хижрий 490-ж.), айрым маалымат булактары боюнча 1090-жылдары (хижрий 483-ж.) жашап өткөн. Имам Сарахси Караханид мамлекетинин Марв (Мерв) жана Найсапур (Нишапур) шаарларынын ортосунда жайгашкан Сарахс деген жерде төрөлгөндүгү үчүн өз атына жердигин билдирип турган “Сарахси” (сарахстык) сөзү кошулуп айтылып калган.

Имам Сарахси Имам Азам Абу Ханифа мазхабындагы алдыңкы аалымдардан болгон. Бул мазхаб жөнүндө эбегейсиз зор эмгектерди мурас калтырган. Ал көптөгөн шакирттерди даярдаган жана көптөгөн имамдар андан билим алышкан. Башка аалымдардан айырмаланып, анын күчтүү билими, теңдешсиз эмгектери адамдардын жан дүйнөсүнө жарык чачып, ааламга Күндүн нуру сыяктуу чачырап тургандыгы үчүн замандаштары аны Күнгө, Күндүн нуруна теңеп, “Шамсул Аимма” же “Имамдардын күнү” аттуу лакап ат ыйгарышкан. “Шамсул Аимма” деген сөз араб тилинен которулганда, “*Шамс – Күн, Аимма – имамдар*” дегенди түшүндүрөт. Чындыгында, анын илими, эмгектери ааламга Күн сыяктуу нурун чачып турган. Буга анын бир эле “Ал Мабсут” китеби мисал боло алат. Факих аалым фикх илимин терең өздөштүргөндүктөн, анын “Ал Мабсут” китеби исламдагы ханафий мазхабынын юриспруденциясы (фикх илими) жөнүндө жазылган дүйнөдөгү теңдешсиз салмактуу, теңдешсиз баалуу эмгек болуп сакталып калган. Бул эмгекти бүгүнкү күндө да Ханафий мазхабы жөнүндө жазылган дүйнөдөгү эң далилдүү эмгек катары баалашып, аны ушул күнгө чейин улуу окумуштуулар да колдонуп келе жатышат.

“Ал Мабсут” сыяктуу эмгектерди калтырып кеткен ушундай даңазалуу аалымдын 1000 жыл илгери биз менен мекендеш болуп жашап, Кыргызстандын Өзгөн шаарында Ханафий мазхабынын негизин түзгөн улуу эмгектерди жазып кеткендиги дүйнө мусулмандарынын алдында биз үчүн чоң сыймык жана анын эмгектери ошол күндөн бүгүнкү күнгө чейин Имам Азам Абу Ханифа мазхабын даңазалаган эмгектердин эң далилдүүсү, эң улуусу болуп келе жатат. Аалымдын зор эмгектерин сактоо, ата-бабаларыбыздан бери жашап келе жаткан Ханафий мазхабын жайылтуу, урпактан-урпакка өткөрүп берүү жалпы Кыргызстан мусулмандарынын жана Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгынын алдындагы улуу милдети.

Шамсул Аимма Ас Сарахси биздин акылыбызды кеңейтти! Ал бизге нечендеген баа жеткис эмгектерди мурас кылып калтырып кетти. Анын өз учурунда Күн сымал чачкан билимдүү нурлары биздин күнгө чейин тарап, анын Ханафий мазхабы жөнүндөгү эмгектери бизге жол көрсөтүп, бизди билимге сугарып отурат.

Кыргызстан мусулмандары эзелтеден бери Ханафий мазхабын тутунуп келишет жана бул Орто Азия, өзгөчө Кыргызстан эли үчүн Имам Азам Абу Ханифа мазхабын тутунуу салтка айланып калды десек жаңылышпайбыз. Ушул байыртадан бери карманып келген Ханафий мазхабын Президентибиз А.Ш.Атамбаев баса белгилеп, *“Биз ханафи мазхабындабыз. Кыргызстан жүз жылдардан бери ханафи багытындагы исламды карманып келет. Анын башкалардан эң башкы айырмачылыгы - сабырдуулугунда”* деп, 2013-жылдын 3-апрелинде дин өкүлдөрүнө атайын кайрылуу жасаган.

Президентибиздин сөзүн эске алуу менен улуу аалым Шамсул Аимма Ас Сарахсинин Ханафий мазхабынын негизин түзгөн улуу эмгектерин сактоо, аны элге үйрөтүү, ата-бабаларыбыздан бери жашап келе жаткан мазхабды урпактан-урпакка өткөрүп берүү, тамырын бекем жайылтуу жана келечек муундарга кеңири түшүндүрүү максатында Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы пландуу түрдө бир катар иш-чараларды, анын ичинде 2013-жылдын 6-ноябрында эл аралык денгээлдеги атайын илимий- практикалык конференцияны уюштуруп жатат.



Имам Сарахсинин күмбөзүн ачуу аземиндеги Азрети Муфтийдин сөзү (2011-ж.)

Атап айтсак, 2011-жылдын сентябрь айында Туркия мамлекетинин Муфтийи Мехмет Гөрмездин колдоосу менен Имам Сарахсинин Өзгөн шаарындагы күмбөзүнө жаңылоо иштери жүргүзүлдү. Ошондой эле Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы *ар бир ноябрь айынын 1-жумалыгын “Имам Сарахсинин жумалыгы”* деп жарыялап, иш-чараларды өткөрүүнү улантууда. Ал эми 2013-жылдын 6-ноябрында Ош шаарында Ханафий мазхабынын атактуу аалымы Имам Сарахсинин 1000 жылдыгына арналган атайын эл аралык деңгээлдеги илимий-практикалык конференция уюштурулуп жатат.

Бул конференциянын негизги максаты - бүгүнкү жана кийинки муундарга Имам Сарахсини жана анын эмгектерин таанытуу, Исламдагы Имам Азъм Абу Ханифа мазхабын жайылтуу жана жандандыруу. Анын улуу “Ал Мабсут” сыяктуу эмгектерин элге жеткирүү болуп саналат.

Аллах Таала буйруса, Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы мындан ары да бул жөрөлгөнү улантуу максатында түрдүү иш-чараларды өткөрө бермекчи.

Аллах Имам Сарахсиден ыраазы болуп, аны өз ырайымына бөлөгөн болсун!

Урматым менен

Кыргызстан мусулмандарынын

Азрети Муфтийи Рахматулла ажы Эгембердиев



(Имам Сарахсинин күмбөзү. Өзгөн шаары.)

I БӨЛҮМ

ИМАМ САРАХСИНИН ТУУЛГАН ЖЕРИ ЖАНА ТУУЛГАН ЖЕРИНИН ГЕОГРАФИЯЛЫК АБАЛЫ.

Шамсул Аимма Абу Бакр Мухаммад бин Ахмад бин Абис Сахл Ас Сарахсинин туулган жери Сарахс шаары болгон. Бул шаарча Хорасан өрөөнүндөгү Машхад менен Марвдын арасында, т.а. Машхаддын 146 км түндүк чыгышында жана Россия менен Иран чегарасын бөлүп турган Теженд дарыясынын сол жээгинде жайгашкан. Бул жердин жери жакшы болгону менен кургакчылыктын айынан жалаң жайыт жерлер гана бар болуп, эл жашаган жерлери аз эле. Жергиликтүү эл негизинен төө багышкан. Убагында пахта, жибек жана кездеме токуу менен алектенишкен. Шаардагы үйлөр көбүнчө топурактан жасалган кирпичтен курулган.

ИМАМ САРАХСИНИН ЫСЫМДАРЫ.

Имам Сарахсинин азан чакырылып коюлган аты - Мухаммад, лакап аты – «Имамдардын күнү» маанисин түшүндүргөн «Шамсул Аимма». Бул лакапка татыктуу болгондугу үчүн Имам Сарахсини бул лакап менен биринчи жолу устазы Абдул Азиз бин Халвани чакырган. **Кунясы**¹ – «Абу Бакр»

ЖАШООСУ ЖАНА ЗЫНДАНГА САЛЫНУУСУ.

¹ **Куня** - Арап маданиятында Абу (эркектер үчүн), Умму (аялдар үчүн) сөздөрүн кошуп айтууну «куня» деп коюшат. Мисалы: Абу Бакр-Бакрдын атасы, Умму Салама-Саламанын апасы.



Имам Сарахси 1009-жылдары (хижрий 400-жылдары) жашап өткөн, **Караханий доорунун** аалымы болгон. Анын балалык чагы жана үй-бүлөсү жөнүндө 10 жашында соодасатык кылган атасына шерик болгондугу жөнүндө бир гана маалымат бар.

Мамлекет башкаруучулары менен аалымдардын ортосунда келишпестиктер, талаш-тартышуулар жүрүп турган Караханиддердин өкүмдарлыгы учурунда жашаган Ас Сарахсинин өмүрү көбүнчө көчмөндүк жашоо менен өтүп, ошол эле учурда бир жагынан кресттүүлөр жортуулу, экинчи бир жагынан кичине өлкөлөргө айланып талкаланган Ислам ааламында күндө-күнгө

адилетсиздик менен салыктар көбөйүп, ызы-чуулар чыгып турган убакка туш келген.

Ислам ааламы тыштан келген кол салуулар менен опузаланган учурда Караханиддерде да ички башаламандыктар аз эмес эле. Бул өлкөдө эң диндар **факихтердин** ² айрымдарын дарга астырган бийлик менен уламалардын арасында келишпестиктер болуп турган. Күндөн-күнгө салыктын баасы жогорулап, Имам Сарахси буга каршылыгын билдирген жана салыктын көбөйүшүн кабыл кылбаган адамдардын чечимин туура көрүп, мунун аларга пайдалуу экендигин эскертип турган. Булэл көтөргүс ашыкча салыкты төлөбөөгө үндөгөн **фатва** ³ чыгарган. Ошентип душмандары Хакан Амир Хасанга Ас Сарахсини элди көтөрүлүшкө чакырды деп чагымчылык кылып, Хакан Амир Хасан тарабынан 1073-жылдары (хижрий 466-жылдары) Имам Сарахси Өзгөн шаарындагы зынданга салынат.

² **Факих** – Фикх (Шарият) илиминин Аалымы же Укук таануучу.

³ **Фатва** – Исламда шарият аалымынын бир маселе жөнүндө чыгарган чечими же Ислам эрежелери менен Ислам укугуна байланыштуу бир маселенин чечимин ачыктаган сөзү.

Имам Сарахси **"Шархус Сиярул Кабиир"** аттуу чыгармасынын аягында өзүнө нааразы болгондорду жана Хакан Амир Хасанга ушак ташыгандарды айтуу менен бирге аларга **"Азгырылган адамдар"** деп наалат айтып, аларды эң төмөн, эң начар адамдар катары көрсөткөн. **"Бүт мээсиз бузукулардын чагымы, жаман максаттын артындагы коркунучтуу адамдардын жана жаман чагымдарынын натыйжасында мекенинен айрылган жана Султан тарабынан зынданга ташталган күнөөкөр байкуш кул... Аллах алардын баарын уят кылсын. Чоң-кичине баарына сабак кылсын"**- деп жазган.



Имам Сарахси өзүнүн эң таанымал жана эң чоң чыгармасы **"Ал Мабсутга"** өзү жөнүндө **"Жарык чачкан, чындыкты айткан, ушул себептен зынданга ташталган, жалганды жок кылууну каалаган, ошол себептен камакка алынып сүргүнгө айдалган жана элден алыс кул..."** деп жазган.

Адамды таң калтырган күчтүү эс-тутумга ээ болгон Имам Сарахси зынданга алынган учурда ага китепканасын колдонууга тыюу салынган. Күчүнүн жетишинче, жокчулукка карабай, мүмкүнчүлүгүнө жараша чыгармаларын ушул терең зынданда жазган. Бир дагы китепке карабай, даярданбай туруп эсинен зындандын жогору жагында турган окуучуларына **«Ал Мабсут», «Усуулун Фикх», «Шархус Сиярул Кабиир», «Зиядату Зиядат», «Шарху Жамиис Сагиир», «Шарху Жамиил Кабиир»** чыгармаларын жаздырган.

Шамсул Аимма Ас Сарахси күндүзү орозо кармап, түндө узун нафил намаздарды окуган. Ысык-суукка карабастан, көптөгөн кыйынчылыктарга сабыр кылып, илимий иштерин уланткан. Зынданда сабак жаздырып жаткан күндөрдүн биринде бир окуучусунун жок болгондугун байкап калып, анын кайда экендигин сурайт. Жанындагы окуучусу анын даарат алганы кеткендигин жана сууктун айынан өзү даарат алуудан баш тартканын айтат. Окуучусунун бул айтканын уккан улуу факих окуучусуна мындайча жооп берет: **"Аллах сени кечирсин. Ушул сууктун айынан эле даарат алуудан баш**

тартуудан уялбайсыңбы? Дагы деле эсимде. Мен Бухарада окуучу болуп жүргөн кезимде бир күнү ичим өтүп, ажатканага бир күндө кырк жолу барууга мажбур болгонмун. Ар бир жолкусунда даарат алуу үчүн арыкка барат элем. Ушунчалык суук болчу, бөлмөмө келгенимде сыям тонуп калчу, аны алып көкүрөгүмө сүртүп жылытчумун. Көкүрөгүмдүн ысыгы сыяны эриткенден кийин гана сабагымды жаза баштайт элем."

Имам Сарахси факих эле эмес, мыкты чечен, сөзмөр жана Алланын өтө такыба кулу болчу. Жогоруда айтылган окуя анын такыбалыгына ачык далил. Ансыз деле факих аалым Аллахтан өтө корккон такыба жана баш ийүүчү болмоюнча аалым деп саналбайт. Себеби, өзөксүз кабык сымал болору бышык.

Он беш жылдык зындан жашоосунан кийин 1087-жылдары (хижрий 480-жылдары) боштондукка чыккан соң, Имам Сарахси факих Имам Сайфуддин Абу Ибрахим Исхак бин Исмаилдин меймандостугун сыйлап, Маргананга барып, эмгектерин ушул жерде бүтүрөт.



Имам Сарахси чындыкты айтууда эч кимден тартынбаган зат болгондой эле, **Маварааун Нахрдагы**⁴ чоң аалымдарыбыздан да болгон. Жашоосунун акыркы үч жылын боштондукта өткөргөн. Таң калыштуусу, ал эң чоң чыгармасын он беш жылдык зындандагы оор жашоосунда жазган. Имам Сарахсинин Алланын өкүмдөрүн бузбоосу,

чындыкты жашырбоосу, жамандыктан кайтаруусу, чындык менен жалгандын аралашпоосу үчүн көрсөткөн аракеттери, чындык үчүн тарткан кыйынчылыктары азыркы замандагы **мужтахиддерге**⁵, өздөрүн аалым көрсөткөндөргө, кээ бирөөнүн көңүлүнө жагуу үчүн **фатва**⁶ чыгаргандарга, шариаттан тышкары **ижтихад**⁷ кылып чечим чыгаргандарга чоң үлгү болот.

⁴ **Маварааун Нахр**, Бухараны камтыган географиялык аймактын аты. Сөздүк мааниси «Дарянын наркы өйүзүндөгү жер» деген маанини түшүндүрөт. Бул дарыя Жайхун (Аму дарыясы). Амави өлкөсүнүн чегарасы Жайхун дарыясына чейин жеткен жылдары, ал жердин чыгыш бөлүгүн Маварааун Нахр деп аташкан. Бул ат XX кылымга чейин колдонулуп келген термин.

⁵ **Мужтахид** - Аят жана хадистерден шариаттын өкүмдөрүн чыгарган дин аалымы.

⁶ **Фатва** – Исламда шариат аалымынын бир маселе жөнүндө чыгарган чечими же Ислам эрежелери менен Ислам укугуна байланыштуу бир маселенин чечимин ачыктаган сөзү.

⁷ **Ижтихад кылуу** - Мужтаждык пайда болгондо аят жана хадистерден шариаттын өкүмдөрүн чыгаруу.

ИМАМ САРАХСИНИН ИЛИМИЙ ЖЕТИЛҮҮСҮ

Шамсул Аимма Ас Сарахси узак жылдар бою Бухарада Абдул Азиз Ал Халванийдин сабактарына катышкан, Халванийдин эң көрүнүктүү окуучусу болгон.

Имам Сарахсинин Абдул Азиз Ал Халваний, Шейхул Ислам Абул Хусейн Али бин Ал Хусейн бин Мухаммадис Сууди Ал Ханафи жана Абул Хафс Умар бин Мансурул Баззаз деген аалымдардан билим алган. Халванийдин жолу менен устаздарынын чынжыр тизмеги төмөнкүчө уланат; Ас Сарахси Ал Халванийден; Ал, Абдуллах бин Якуб Ас Сабазмуунийден; Ал, Абу Хафсис Сагирден; Ал, атасы Абу Хафс Кабирден; Ал Имам Мухаммад Аш Шайбанийден. Шамсул Аимма Ас Сарахси өзү окуган Бухарада устаздык кылып окуучу өстүргөн.

ИМАМ САРАХСИНИН МАДАНИЯТЫ ЖАНА ИЛИМИ

Ханафий факихтеринин эң алдынкыларынан болгон **Имам Сарахси** «**Шамсул Аимма**» деген ат менен да таанылат. Ал чыгармаларынын өлчөмү жагынан эң улуу мусулман аалымы болуп эсептелет. Абу Ханифа жана Имам Мухаммаддан кийинки Ал Хассаф, Ат Тахави, Ал Кархи жана Ал Халванийдин катарындагы үчүнчү даражадагы аалым. Ас Сарахси Ханафи мазхабында **мужтахид** ⁸ болуп кабыл алынган.

Анын Ал Мабсут деген чыгармасы Ханафи мазхабындагы эң негизги төрт китептин бири болуп кабыл кылынган. Өзүнүн көз карашынын тууралыгын эле далилдебестен, башка бардык көз караштар жөнүндө да бир системада анализ жүргүзгөн чоң чыгарма. Имам Сарахси шарият маселелерин салыштырмалуу анализ жүргүзүү жолу менен жазган биринчи аалым болгон.

Баяндамалардын биринде зындандан чыккандан кийин (кээ бир маалыматтарда зынданга кирээрден мурда деп жазылат) шаардын акими имам Сарахсини башка факихтер менен бирге конокко чакырат. Аким балалуу күндөрүн (**Уммул Валад** ⁹) көз карандысыз эркек кызматчылары менен баш коштурат. Аким аалымдардын бул маселе жөнүндө көз караштарын сурайт.

⁸ **Мужтахид** - Аят жана хадистерден шарияттын өкүмдөрүн чыгарган дин аалымы.

⁹ **Уммул Валад** – кожоюнунан төрөгөн күн. Бир күн Уммул Валад болгондон кийин аны кожоюну башкага сата албайт.

Баары «Жакшы кылдың» деп, анын бул ишин макташат. Бирок Имам Сарахси бул маселеге көңүл коюп, "Ката иш кылдың. Себеби бул күндөрдүн (Уммул Валад) күйөөлөрү булардан мурда күң эмес, эркин аялдарга үйлөнүшкөн болчу. Сен алардын эркин аялдарына бирден күң аялды күндөш кылып койдун" деп жооп берет. Аким "Андай болсо алар менен ажырашам, эркиндик берем" деп, алардын баарын кое берип, күндөрүнүн никелерин кайрадан жаңылайт. Аалымдарды кайрадан чакырып, суроо узатат. Аалымдардын баары дагы «Жакшы иш кылдың» дешет. Бирок бир гана Имам Сарахси дагы каршы чыгып, "Дагы ката иш кылдың. Себеби Уммул Валад сени менен ажырашкандан кийин, экинчи үйлөнүүдөн мурда шариятта көрсөтүлгөндөй, **идда**¹⁰ күтүүсү заарыл. Мындай абалда иддасы бүтө элек аялдарга нике кыюу туура эмес. Бул маселени изилдеп көрүү керек, ошон үчүн мындай нике жараксыз" дейт. Аллах Таала Имам Сарахсини ушундай таң калтыруучу жооптору менен башка аалымдардан жогору кылган.

Имам Сарахси араб тилин жакшы билген. Чыгармаларын жалаң араб тилинде жазган. Кээ бир учурларда гана фикх маселелерин ачыктоо үчүн фарс тилин да колдонгон. Ал математика жана география илимин да мыкты өздөштүргөн. Ыр менен да алектенип, көп учурда ыр саптарын жазган. Анын ыр саптарын «Мабсут» китебинен да кездештирсе болот.

Ал башка аалымдардын китептерин айрымдарын гана кайрадан чечмелеп жазып чыккан. Ал факих Имам Мухаммаддын чыгармасын кайрадан чечмелеп жазып чыккандыгы бизге маалым.

«Ал Мабсут», «Китабул Усул» жана «Шархус Сиярул Кабиир» китептериндеги Имам Сарахсинин жазуу эрежелери анын мыкты адабий ыкманы колдонгонун көрсөтүп турат. Чыгарма жазууда окуучу устазынын үйрөткөн каада, эрежеси менен жазат. Имам Сарахси китеп жазууда башка китептерди колдонбогондугу белгилүү.

Имам Сарахсинин сабак үйрөтүү үчүн окуучулардан бир жамаат түзгөндүгүн айткан элек. **Анын эң таанымал окуучулары төмөнкүлөр:**

1. Усман бин Али бин Мухаммад бин Мухаммад бин Али Абу Умар ал Байкандий ал Бухарий.
2. Абу Бакр Мухаммад бин Ибрахим Ал Хасарий.
3. Шамсул Аимма Махмуд бин Абдил Азиз Ал Узгандий.
4. Бурханул Аимма Абдул Азиз бин Мааза.

¹⁰ **Идда** - Күйөөсү менен ажырашкан аял башка күйөөгө чыгуудан алдың үч этек кири көрүүсү, идда күтүү деп аталат.

5. Масуд бин Ал Хусайн Ибнил Хасан бин Мухаммад бин Ибрахим Ал Каштаний.
6. Абу Хафсис Сагир Умар бин Хабиб.
7. Рукнуд Дин Масуд бин Ал Хасан ал Кашаний.

ИМАМ САРАХСИНИН ЧЫГАРМАЛАРЫ.

«Сифату Ашратис саъа» жана «Макаматул Кыяма»

Имам Сарахси бул чыгармасын окуучулук кезинде жазган. Муну Шамсул Аимма Халваний жазып, Ас Сарахси түзгөн, тартипке келтирип жазып чыккан. Бул китептин эң сейрек кездешкен нускасы Парижде Bibliotheque Nationale (nr. Arabe 2800, барак 44 2В-46 5В, чоң көлөмдө, ар бир бетте 31 сап жазылган журналдын ичинде) китепканасында сакталып турат. Бул чыгарма Ислам Калам илиминин мөмөсү сыяктуу колдонулат.

«Шарху Зиядату Зиядат»

Хижранын 1378-жылы Хайдар-Абадда Абул Вафа тарабынан басылып чыгарылган бул чыгармада Имам Сарахси зындан жашоосу жөнүндө төмөнкүлөрдү жазган:

"Кыямат күнү мага кирешелүү болсун жана мен да пайда тапкан адамдардан болоюн деп, түз жолго кеткендердин жолун карманып, насыят айткандардын арасында мен да ак сөз сүйлөп, зынданга салындым. Дүйнөдө кыйынчылык азаптардан кутулуудан үмүтсүз абалдамын. Аллах Азза ва Жалла жалаң такыба ээлеринен ыраазы болот. Ал саалих кулдарын өзүнө өкүл кылат. Саткын чыккынчыларды куулуктарынын жана айла-амалдарынын себебинен улам максатына жеткирбейт. Жакшы адамдардын сыйлыктарын азайтпайт. Башында жана аягында мактоолор Аллага болсун."

«Усулу Сарахси» («Китабул Усул»)

Имам Сарахси бул чыгармасын Өзгөндө зынданда жазган. Чыгарманын "Бабуш Шурут" бөлүгүнө жеткенде зындандан чыгарылган. Зындандан чыгккандан кийин Маргананга (бир баяндамага караганда Фарганага) барып, чыгармасынын калганын ал жакта бүтүргөн.

«Ал Мабсут»

Бул чыгарманы Имам Сарахси эч бир китептен колдонбой жазган. Ал Мабсут Хакимуш Шахиддин "Ал Кафи" аттуу чыгармасынын кайрадан чечмеленип жазылганы.

Имам Сарахси "Ал Мабсут" аттуу китебинин киришүү бетинде "Фикх илимин биринчи болуп классификацияга жана бөлүктөргө бөлгөндөр - Имам Азам Абу Ханифа жана анын шакирттери. Окуучусу Имам Абу Юсуф Ахбар илимин эң жакшы билген аалымдардын катарына кирет. Дагы бир окуучусу Хасан бин Зияд Ал Лу Луи суроо жана тафри илиминде эң жакшы жетишкендиктерге жеткен алдыңкы аалымдардан. Имам Зуфар жана калган окуучуларынын ар бири, ар башка илимдерди мыкты өздөштүргөн алдыңкы аалымдардан болгон.

Имам Азам Абу Ханифа сахабалардын доорунда туулган. Сахабалардан Абу Туфайл Амир бин Василя, Анас бин Малик жана Абдуллах бин Хайр Забидилерди (Аллах алардан ыраазы болсун) көргөн. Табииндердин доорунда илим үйрөнүп, факих даражасына жеткен. Имам Сарахси «Ал Мабсут» чыгармасын Өзгөндө зынданда жатканда жазган. Бул жөнүндө «Ал Мабсут» китебинин талак бөлүмүнүн аягында "Китабул Мукатабанын **шархы**¹¹ да зынданда жазылган. Ал эки жылдан бери үзгүлтүксүз уланып жазылып жаткан болчу. «Китабул Валанын» шархы түрдүү мээнет, кыйынчылыктардын ичинде жазылган. Аллах Тааладан мени бул балээден, мекенден айрылуудан урматым жана шарапатым менен куткаруусун тилеймин. Ал каалаган нерсесин кылууга күчү жетет" деп жазган.

Имам Сарахсинин китептеринин ичинен эң көлөмдүү жана эң таанымал китеби 30 томдук «Ал-Мабсут» китеби.

«Шархус Сиярул Кабиир»

«Сиярул Кабир» Имам Мухаммаддын Ирактан кеткенден кийинки жазган китеби. Имам Сарахси бул чыгарманы зындандан чыккандан кийин **шарх**¹² түрүндө жазып баштап, Маргананга келгенден кийин бүтүргөн.

Имам Сарахси бул чыгармасын качан каерде жазгандыгын төмөнкүчө баяндайт: "Бул чыгарманы хижранын 479-жылы Зил Каъда айынын биринчи

¹¹ **Шарх** – чечмелөө, ачыктоо. Бир китепти кайрадан чечмелеп, ачыктап жазып чыкса, кайрадан чечмеленип жазылып чыккан китепти анын шархы деп коёт.

¹² **Шарх** – чечмелөө, ачыктоо. Бир китепти кайрадан чечмелеп, ачыктап жазып чыкса, кайрадан чечмеленип жазылып чыккан китепти анын шархы деп коёт.

күнүндө (дүйшөмбү күнү) Өзгөндө Сабыр Амир Күн лакабы менен таанылган Абу Али Ал Хусайн бин Абил Касымдын үйүндө окуучуларына жаздырып баштаган. Бул Аман темасынын аягына чейин жазылды. Кийин ошол эле Өзгөндүн зынданында калганын жеринен улап баштадык. Бул жерде Шурут темасына чейин жазылды. Зындандан 20-Рабиул Аввал күнү бошотулуп чыгып, Сайфуддин Ибрахим Исхак бин Исмаилдин үйүндө жашап калдык. Шейх Сайфуддин жана башка факихтер бизден бул чыгарманы жазып бүтүрүшүбүздү суранышты. Ошентип Шурут темасынан улап, калганын Алланын жардамы менен хижранын 480-жылы 3-жумадил ула күнү бүтүрдүк."

Бул чыгарма Византия топурактарында жана Орто Азия өлкөлөрүндө кызмат кылган мусулман аскерлерге керектүү чыгарма. Ал доордун аскерлеринин муктаж болгон маалыматтары бул чыгармада бар эле. Бул чыгармада Византиянын Балгар падышалыгы жана көптөгөн согуштар жөнүндө жазылат. Исламда, соода-сатык, аскердик топтордо кызмат кылгандар, оорулууну караган аял-кыздар, ал доордогу акчалар, согушта алынган олжо буюмдарынын арасындагы бүркүт куштары, аңчылыкта колдонгон Индиянын жапайы мышыктары жөнүндө да жазылган.

ИМАМ САРАХСИНИН ААЛАМДАН ӨТҮШҮ

Имам Сарахси чындыкты кесе айткан өткүр аалым болгондуктан, анын ачуу чындыкты айткан сөздөрү өз заманындагы бийлик төбөлдөрүнө жакпай калып куугунтукка алынып, зынданга салынат. Зынданда 15 жылдык өмүрү өтөт. Аалым Сарахс жергесинен Фаргана өрөөнүндө жайгашкан, ошол кездеги караханийлер мамлекетинин чыгыш борбору болгон Өзкент (азыркы Өзгөн шаары) шаарына көчүп келип, өмүрүнүн акырына чейин ушул жерде жашоосун улантат жана ушул жерде ааламдан өтөт. Аалымдын сөөгү Өзгөн шаарына коюлган. Улуу факих Шамсул Аимма Абу Бакр Мухаммад бин Аби Сахлис Сарахси 1090-жылдары (хижрий 483-жылдары) 81 жашында көз жумат.

II БӨЛҮМ

МАЗХАБ ЖӨНҮНДӨ ЖАЛПЫ ТҮШҮНҮК

«Мазхаб» сөзү араб тилинен которулганда «**Жүрө турган жол**» дегенди түшүндүрөт. Белгилүү бир мужтахид аалымдардын диний көз карашын жана пикирлерин туура көрүп ээрчиген адамдардын диндеги жашоо жолу. Алгачкы мазхабдар Пайгамбарыбыздын (САВ) сахабаларынын илимин, көз караштарын өздөштүргөн өзгөчө даанышман адамдар тарабынан хижрий жылынын 1-кылымында пайда боло баштаган. Билимдин булагы болгон

Пайгамбардын (САВ) эң жакын шакирттери жана достору болгон сахабалардан билим алган бул адамдар бара-бара билимдерин тереңдетип отуруп, чоң имамдарга айланышкан. Өздөштүргөн илимин шакирттерине жана артынан ээрчиген элге үйрөтүшкөн. Алардын ой-пикирлери жана диний маселелердеги көз караштары артынан ээрчигендер тарабынан жайылтылып, ошол көз караштарды диний жашоолорунун негизи кылышкан. Бул жерде белгилей кетүүчү нерсе, мазхабдардын бирисин туура, экинчисин туура эмес деп бөлүүгө болбойт. Анткени алардын баары Курандын жана хадистердин негизинде гана келип чыккан. Болгону мужтахид аалымдардын кайсы бир маселелер боюнча аяттарды жана хадистерди түшүнүп чечмелөөлөрүндө гана айрым өзгөчөлүктөр бар.

Мазхаб кайсы аалымдын көз карашынын негизинде түптөлгөн болсо, ошол аалымдын аты менен аталып калган. Ислам шариятында негизги чоң төрт мазхаб бар. Алар: **Имам Азам Абу Ханифа, Малик ибн Анас, Абу Абдуллах Мухаммад ибн Идрис аш-Шафии жана Ахмад ибн Ханбал** (Аллах аларды мээримине бөлөсүн).

Бул мазхабдардын ичинен эң биринчи түптөлгөнү жана кеңири аймакка жайылганы Имам Азам Абу Ханифаны ээрчигендердин Ханафий мазхабы.

Биз сөз кылып жаткан Имам Сарахсий да Ханафий мазхабын тутунуп, бул мазхаб жөнүндөгү нечендеген эмгектерди калтырып кеткен.

ИМАМ АЗАМ АБУ ХАНИФА ЖАНА АНЫН МАЗХАБЫ

Өз аты – Абу Ханифа ибн ан-Нуман ибн Сабит ибн Зута ал-Фариси. Ахли сүннөттүн төрт улуу имамынын биринчиси. **"Имам Азам" деген ат менен белгилүү болгон, ал бизче "улуу аалым"** дегенди билдирет. Ханафий мазхабынын негиздөөчүсү. Мухаммад алейхиссаламдын жаркын дининин чоң тиреги. Тарыхый булактардагы маалыматтарга караганда хижрий жылсанагы боюнча 80-жылы (б.з.699-ж) Ирактын Куфа шаарында ааламга келет. Теги боюнча кабулдук фарс болгон.

Абу Ханифа такыбалыгы менен атагы алыска кеткен үй-бүлөдө жарык дүйнөгө келет. Анын ата теги фарс элдеринин алдыңкы катардагы адамдарынын бирине барып такалат. Чоң атасы ислам динин кабыл алган, жан дүйнөсү толо ислам, жүрөгү толо ыйман диндар адам эле. Атасынын жогорку деңгээлдеги ыйманы уулуна өткөн.

Имам Азам сахабалардан Анас бин Малик, Абдуллах бин Абу Авфа, Сахл бин Саад Саиди жана Абуттуфайл Амир бин Василалар менен бир доордо жашап өткөн. Таабииндерден Имам Жафар Садык менен маектешкен.

Көптөгөн хадиси шарифтерди жаттаган. Мазхаб имамы болбогондо чоң хаким (казы) боло тургандай жогорку даражадагы илими бар эле. Өтө акылдуу, элдерди таң калтырган зээндүү киши болгон.

Фикх илимин эң күчтүү фикхчи аалым Хаммад бин Аби Сулаймандан үйрөнгөн. Хаммад бин Аби Сулаймандан 28 жыл билим алып, өзүнүн билимин Хаммаддын билимине теңеген. Кийин устазы дүйнөдөн өткөндөн кийин анын ордуна мужтахид жана муфтий болот. Фикх жаатында ааламда теңдеши жок өтө жогорку даражага жетип, атагы ааламга белгилүү болгон. Фикх жаатындагы билими күчтүү факих болгондуктан, бул илимди алгачкы жолу бөлүмдөргө бөлүп чыккан жана ар бир бөлүмгө тийиштүү илимдерди жыйнап, **"Фараиз"** жана **"Шурут"** деп аталган китептерди жазган.

"Бахрур раик" китебинин автору Ибну Нужайм Мысри (Аллах аны ырайымына бөлөсүн) **"Ашбах"** деген китебинде мындай дейт: **"Имам Шафии: «Фикх жаатында адис болууну каалаган адам Абу Ханифанын китептерин окусун», - деп айткан"**.

Абдуллах ибни Мубарак: "Фикх илиминде Абу Ханифадан да өткөн адис адамды көргөн жокмун. Улуу аалым Мисар да Абу Ханифанын жанында таазим кылып, билбегенин сурап үйрөнчү эле. Миң аалымдан сабак алдым. Бирок, Абу Ханифаны көрбөсөм грек философторуна алданып калаар элем", - деп жазган.

Имам Азамдын билими, жакшылыктары, акыл-эси, такыбасы, динди кармануусу, чынчылдыгы бардык адамдардан жогору болуп, өзүнүн замандаштары жана андан кийин келген мужтахиддер, жада калса, христиандар да аны макташкан.

Анын 730 шакирти болгон. Алардын бардыгы жакшылык жана дурус аракеттери менен таанымал болушкан. Көпчүлүгү казы жана муфтий болушкан. Хаммад да (Аллах ырайымына бөлөсүн) көрүнүктүү шакирттеринен эле. Шакирттерди өтө көп чыгарган жана алардын арасынан мужтахиддер да чыккан. Имам Шафии - Имам Азамдын шакирти болгон Имам Мухаммаддын шакирти эле.

Имам Шафии: "Фикх илиминде адамдардын баары Абу Ханифага түздөнөт (муктаж)". Аллах Таала мага илимди эки киши аркылуу берди. Хадисти Суфйан бин Уйайнадан, фикхти Мухаммад Шайбаниден үйрөндүм. Дин илими жана дүнүйө иштеринде бир адамга карызмын, ал – Имам Мухаммад. Имам Мухаммаддан үйрөнгөн нерселерим менен бир жаныбарга жүк болорлук китеп жаздым. Эгер ал болбогондо, мен андай илимди эч кайдан ала алмак эмесмин. Илимде бардык адам Ирак аалымдарынын шакирти болуп саналат. Ал эми Ирак аалымдары – Куфа аалымдарынын шакирттери. Куфа аалымдары болсо Абу Ханифанын шакирттери болуп эсептелет", - деп айткан.

Куфа шаарынын мечитинде сабак берген маалда ар бир сабагына миндей шакирти катышчу эле. Анын кырк шакирти мужтахид эле. Бир маселени чечүүдө аны шакирттерине айтып кеңешишчү. Маселенин чечүү жообу Курани Каримге, хадиси шарифтерге жана сахабалардын сөздөрүнө бир добуштан ылайыктуу болсо, "алхамдулиллахи валлаху акбар" деп кубанчу. Шакирттери да анын бул айтканын кайталап айтышчу.

Имам Азам төрт миң адамдан илим алган. Имам Азамдын улуулуугун таанытуу максатында аалымдар көптөгөн китептерди жазган. Абу Ханифанын билиминин артында Ханафий мазхабында беш жүз миң дин маселеси өз чечимин тапкан. Төрт мазхабдагы имамдардын ичинде табиин болуу бакыты Имам Азамга гана насип болгон. Имам Азам Абу Ханифа табиин болгондуктан, мазхаб имамдарынын эң жогорку даражалуусу болуп эсептелет. Хадиси шарифте: **"Доорлорумдун эң жакшысы – менин доорум. Андан кийинки жакшысы – алардын доору. Андан кийинки жакшысы – алардан кийинкилердин доору"**, - деп айтылган. Бул хадис табииндердин табаи табиинден жакшыраак, жогору экенин билдирет. Имам Азам Абу Ханифанын кээ бир сахабаларды көргөндүгүн жана алардан хадистерди тыңдаганын, ошондуктан да, анын табиин экенин Ислам аалымдары бир добуштан билдирген. Мисалы: **"Аллах ыраазычылыгы үчүн мечит салган адамга Бейиштен сарай берилет"**, - деген хадиси шарифти Имам Азам Абу Ханифа Абдуллах бин Ауфа деген сахабадан уккан.

Имам Азам (Аллах ырайымына бөлөсүн) кырк жыл бою куптан намазынын даараты менен багымдат намазын окуган (б.а., куптандан кийин уктаган эмес). Элүү беш жолу ажыга барган. Меккеде бир нече жыл жашаган. Соңку ажылыкка барганда Каабанын ичине кирип, эки рекет намаз окуйт. Намазда Курани Каримди баштан аяк окуйт. Анан ыйлап туруп, "Эй, Раббим! Сага ылайыгы менен ибадат кыла алган жокмун. Бирок, сени акыл менен түшүнүүгө болбой тургандыгын түшүндүм. Кызматымдагы кемчиликтерди ушул түшүнүгүмдүн урматы үчүн кечире көр", - деп дуба кылат. Имам Азам күндүзү бир жолу жана түнкүсү бир жолу Курани Каримди башынан акырына чейин окуп чыкчу эле.

Имам Азамдын такыбасы ушунчалык эле, 30 жыл бою (харам болгон беш күндөн башка) күн сайын орозо кармаган. Көбүнчө бир рекетте же эки рекетте Куранды аягына чейин окучу эле. Кээде бир азап же мээрим аятын намазда же болбосо намаздан сырткары жерлерде кайра-кайра окуп, титиреп ыйлачу эле. (Ханафий мазхабында Аллах үчүн ыйлоо намазды бузбайт). Мухаммад алейхиссаламдын үммөтү ичинде бир рекет намазда Куранды аягына чейин окуу бир гана Осман бин Аффан, Тамим Дари, Саад бин Жубайрга жана Имам Азам Абу Ханифага насип болгон. Эч кимден белек алчу эмес. Кедейлер сыяктуу кийинип жүрчү. Кээде Аллах Тааланын ниматтарын

көрсөтүү үчүн кымбат баалуу кийимдерди кийчү эле. Кайтыш болгон жеринде (зынданда) жети миң жолу Куранды толук окуп чыккан. "Өмүрүмдө бир жолу күлгөм. Ага да өкүнөмүн", - деген. Аз сүйлөп, көп ойлончу эле. Кээ бир дин маселелери боюнча шакирттери менен аңгемелерди уюштурчу. Бир түнү куптан намазын жамаат менен окуп чыгып келе жатканда бир буту эшиктин сыртында, бир буту мечиттин ичинде туруп, бир маселе боюнча шакирти Зуфар менен багымдат намазына чейин сүйлөшкөн. Экинчи бутун мечиттин сыртына чыгарбай туруп эле кайра багымдат намазын окуу үчүн ичкери киргени тууралуу китептерде жазылган.

Анын туура жолдо жүргөнү, калыс сүйлөгөнү ошол кездеги бийлик төбөлдөрүнө жага бербейт. Ошол кездеги адилетсиз зулумдуктарды тайманбастан ачык айтып турчу. Анын чындыкты айткан ачуу сөздөрү бийлик төбөлдөрүн алмаздай курч кылычтан да катуу жарадар кылып жатты. Умавийлердин (Омаялдардын) акыркы он төртүнчү халифасы болгон Марван бин Мухаммаддын доорунда Ирак акими Йазид бин Амр аалым Имам Азамга Куфа казылыгын сунуштайт. Такыбасы да илими сыяктуу өтө жогору болгондуктан, кежир имам бул сунушту кабыл кылбай четке каккан. Пендечилик кылып кул акысында катачылыкка түшүп калуудан коркуп, аким Йазиддин сунушуна каршы болот. Каршы болгону үчүн акимдин буйругу менен ага жүз он камчы урулат. Эртеси күнү имамды чакыртып, казылык милдетин дагы сунуштайт. Имам Азам дагы каршы болуп, казылыкты кабыл албайт.

767-жылы Аббаси халифасы Абу Жафар Мансур сунуштаган казылык милдетин кабыл кылбагандыгы үчүн зынданга ташталат. Зынданда жаткан кезинде күн сайын камчы урулат, урулган камчынын саны күндөн-күнгө көбөйө берет. Камчы саны 100гө жеткенден кийин улгайган аалым эс-учун жогото баштайт. Ошол кезде эриндерин араң гана кыбыратып, "Оо, Аллах, мени алардын жамандыгынан оолак кыл, анткени сен гана ошондой кыла аласың" деп, Аллах Таалага жалынат. Бийлик төбөлдөрүнүн ушундай каарынын жана азаптарынын айынан 150-хижрий жылында ааламдан өтөт. Селчук (Селжуктар) падышасы Султан Алпарсландын баласы, үчүнчү Селчук султаны Меликшахтын вазири Абу Саад Мухаммад бин Мансур Харезми Абу Ханифанын күмбөзүн тургузат. Кийин Осмон падышачылыгы бул күмбөздү бир канча жолу реставрациялап кооздошкон.

Мына, мусулман бир тууганым, Имам Азам Абу Ханифа ушундай жолдор менен Ханафий мазхабын түптөп, биздин күнгө калтырып кеткен. Ал өз өмүрүндө далай татаал маселелерди карап, аларга акылмандуулук менен фатва (чечим) чыгарган жана анын окуучу шакирттери устазынын фатваларынын негизинде фикх жыйнактарын түзүшкөн. Абу Ханифа мазхабы азыркы учурда бүткүл дүйнөгө таралган.

ИМАМ САРАХСИНИН ТУТУНГАН МАЗХАБЫ

Биз сөз кылып жаткан Имам Сарахси да Ханафий мазхабын тутунуп, бул мазхаб жөнүндөгү нечендеген эмгектерди калтырып кеткен.

Шамсул Аимма Ас Сарахси Имам Азам Абу Ханифа мазхабынан чыккан Ханафий факихтердин (фикх аалымдары) эң алдынкыларынан болгон жана бул мазхаб жөнүндө эң көлөмдүү чыгармаларды жазган атактуу мусулман аалымы болуп эсептелет. Анын 30 томдук «Ал Мабсут» чыгармасы Ханафий мазхабындагы эң чоң китептердин бири болгон. Ал бул чыгармасында бир гана Ханафий мазхабын даңктап жазбастан, башка мазхабтардын көз караштары жөнүндө да бир системада анализ жүргүзгөн. Имам Сарахси шарият маселелерин салыштыруу жолу менен анализдеген Ханафий мазхабынан чыккан биринчи аалым болгон.

Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы атактуу аалым Шамсул Аимма Ас Сарахсинин Ханафий мазхабынын негизин түзгөн улуу эмгектерин сактоо, аны элге үйрөтүү, ата-бабаларыбыздан бери жашап келе жаткан мазхабды жайылтуу, урпактан-урпакка өткөрүп берүү, тамырын бекем жайылтуу, жаңы муундарга кеңири түшүндүрүү максатында пландуу түрдө бир катар иш-чараларды уюштуруп жатат. 2011-жылдын сентябрь айында Туркия мамлекетинин муфтийи, Диянет фондунун төрагасы, профессор, доктор Мехмет Гөрмез колдоосу менен Имам Сарахсинин Өзгөн шаарындагы күмбөзүнө жаңылоо иштери жүргүзүлдү.



Имам Сарахсиге муфтийлердин куран окуп, дуба кылуусу (2011-ж.)

Бул иш-чарага Түркия мусулмандарынын дин иштери башкармасынын башчысы жана Диянет фондунун төрагасы, профессор, доктор Мехмет Гөрмез, Түркия дин иштери башкармасынын мурунку башчысы жана Диянет фондунун мурунку төрагасы, профессор, доктор Али Бардак уулу, Имам Сарахсинин 30 томдук «Китабул-Мабсут» аттуу эмгегин арап тилинен түрк тилине которгон профессор, доктор Мустафа Жеват Акшит жана башка Түркиянын университеттеринин жетекчилеринен жана укукчуларынан турган 17 делегация, Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасынын Азрети Муфтийи Рахматулла ажы Эгембердиев, Кыргыз Республикасынын дин иштери боюнча комиссиясынын төрөгасы Абдулатиф Жумабаев, Ош МУнун ректору Каныбек Исаков, Өзгөн администрациясы жана ОшМУнун теология факультетинин мугалимдери жана студенттери катышышты.

Ошондой эле Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгы 2013-жылдын 6-ноябрында атактуу аалымдын 1000 жылдыгына карата Ош шаарында Ханафий мазхабынын атактуу аалымы Имам Сарахсиге арналган эл аралык илимий-практикалык конференция өткөрөт.

МАЗМУНУ

Баш сөз3

I БӨЛҮМ

Имам Сарахсинин туулган жери жана
туулган жеринин географиялык абалы6

Имам Сарахсинин ысымдары6

Жашоосу жана зынданга салынуусу7

Имам Сарахсинин илимий жетилүүсү	10
Имам Сарахсинин маданияты жана илими	10
Имам Сарахсинин чыгармалары	12
Имам Сарахсинин ааламдан өтүшү	14

II БӨЛҮМ

Мазхаб Жөнүндө Жалпы Түшүнүк	15
Имам Азам Абу Ханифа жана Ханафий мазхабы	16
Имам Сарахсинин тутунган мазхабы	17

Бишкек - 2013